

דף שבועי

בס"ד

פרשת בא, תשפ"ו, מספר 1653

"ולמען תספר"... את הסיפור הנכון זאב קיצים

א. סיפור של חירות

יוספוס פלביוס מצא את עצמו בסביבה עוינת למדי, לפחות בכל הנוגע לאופן שבו יש לספר את סיפור מכות מצרים, ויציאתם של בני ישראל מארץ תלאבותיהם. בזמנו כבר פשה בכל המרחב היווני-מצרי מיתוס אלטרנטיבי, שאינו סותר במישרין את המסופר במקרא ובתרגום השבעים, ובכל זאת זהו סיפור אחר מאוד מזה המוכר לנו מהפרשות המקראיות שבהן אנו עסוקים כעת.

הסיפור המוכר לנו, כיצד א-לוהי ישראל היכה שוב ושוב את המצרים, עד שניאות פרעה לשלח את בני ישראל, קיבל במיתוס החדש עיוות, המדיף ניחוח של שנאת זרים. אולי זהו הרגע ההיסטורי שבו אנו יכולים לזהות במובהק את ניצניה של שנאת ישראל, כפי שנקראה לימים: "אנטישמיות". המיתוס ההלני החדש אישר כי אכן בני ישראל גרמו למכות איומות שהושחו על המצרים, אלא שהיה זה בגלל זוהמתם של שבטי ישראל. הם הפיצו מחלות קטלניות והזיקו כל כך לסביבתם, עד שביקשו המצרים לגרשם אל המדבר מחמת מיאוס.

הראשון להעלות את המיתוס הזה על הכתב היה הקטאיוס איש אבדרה, בספרו "אגיפטאקה", והחל מראשית המאה השלישית לפנה"ס המשיך המיתוס להופיע בצורות שונות אצל סופרים והיסטוריונים בני התרבות ההלנית. כך למשל הקטאיוס:

כאשר בימיקדם התרגשה ובאה מגפה קטלנית ארץ הקרוי כיום יהודה, שאינו רחוק ממצרים והיה בזמנו ריק מאדם. בראש המושבה הזאת

עמד איש בשם משה, שהיה משכמו ומעלה הן בחוכמתו והן בעוז רוחו (פטר שפר, ידופוביה, עמ' 29-32).

וכך מפרט דיודורוס היווני:

אבות אבותיהם של היהודים גורשו מכל שטח מצרים בתור כופרים שנואי האלים. שכן במטרה לטהר את הארץ, כל אלה שנשאו על גופם סימנים לבנים וסימני צרעת קובצו יחדיו וגורשו אל מעבר לגבול, כמי שמארה רובצת על ראשם. הפליטים כבשו את סביבות ירושלים, ומשארנו את עם היהודים הפכו את שנאתם לאנושות למסורת (שם, עמ' 39).

ואכן, מיתוס גירוש בני העם הכפרני ומפיץ הנגעים השונים הפך לבסוף לעלילה הקדומה ביותר אודות היהודים. הם נתפסו כשבט מצורעים המפיצים מחלות, ובפרט צרעת. אפילו תרגום השבעים, שבו מושמטת העובדה שידו של משה הפכה מצורעת, והיא מתוארת רק כמי שהפכה "כשלג", מעיד על תגובה לעלילה שהלכה ותפסה מקום בתודעתם של בני התקופה.

פלביוס טורח להתווכח עם הטענה הזו, ומקדיש לכך חלק חשוב מספרו הפולמוסי "נגד אפיון". כוחה של טענת השקר ההלנית נובע, כמובן, דווקא מן הדמיון שלה וה"אישוש" לכאורה מן הכתובים עצמם; השחין, הכינים, הזוהמה והמוות שפגעו במצרים בגינם של שבטי ישראל; דרישתם של המצרים לגרש את אלו הגורמים לאובדנה של מצרים; ולבסוף – הדרישה של פרעה עצמו "להסיר מעליו את המוות הזה" (ע"פ שמות י"ז) ולגרשם אל המדבר. במובן זה, ההבדל בין הסיפור המקראי לבין זה ההלני אינו בתיאור העובדות, אלא בפרשנותן. וליתר דיוק, האופן שבו יש לספר את נרטיב היציאה ממצרים ולעצבו. זיכרון העבדים שגורשו ממצרים בחיפזון, לאחר שגרמו למוות ומחלות, עשוי להיות ממוסגר הן כסיפור גירוש והן

* ד"ר זאב קיצים, מלמד בבית הספר ללימודי יהדות ותרבות ישראלית, אוניברסיטת בר-אילן, ומלמד בישיבת מעלה גלבוע.

לפנינו "סלפסטיק" קומי. ה"התעללות" עצמה חושפת את פניה כקומדיה, כ"עלילה" וכסיפור.

בדרך זו פירש את המילה גם בעל "הכתב והקבלה", אך רוב המפרשים הרחיקו את המילה "התעללות" מן המונח "עלילה" ומעשה, המופיע גם הוא במקרא. כך למשל רש"י על אתר.

לא במקרה נהג אחד ממורי החסידות, ר' מנדל מרימנוב, לספר לילדים הצעירים בליל הסדר סיפור ארוך ומפותח, שאותו צירף לסיפור יציאת מצרים. בסיפורו של הרבי מופיע איכר שהאדון הרשע והשחצן השפיל באופן מבזה. מכאן האריך הרימנוב לספר כיצד נקם האיכר באדון בצורות מקוריות ומשעשעות. כמו בפרשותינו, הסיפור מכיל שילוב של התעללות והומור, באופן שוודאי חיזק אצל הילדים את האמונה בניצחוננו של הטוב ובנפילתו הכואבת של האויב המושבע. המרחב הסיפורי מאפשר לילד לבוז לבעל השררה, ולחוש את חופש האפשרויות שניתן ל"בני חורין".

בספרו "קסמן של אגדות" הצביע ברוננו בטלהיים על החשיבות של ביטויי האלימות והאימה בסיפורי הילדים. בעזרת הסיפורים מתמודד הילד עם הבלתי מובן והמאיים, לומד להכיל אותם ולהאמין בניצחוננו של הטוב. אך נראה כי דרישתו של ה' בפרשתנו לעסוק בסיפור אינה נוגעת רק לעיצוב נפש הילדים, אלא דווקא לחינוכם של אלו המספרים לאותם הילדים. המספר עצמו, כשהוא מתאר בהרחבה ובהומור את מפלתו של השונא, עובר תהליך אישי. הדיבור אל הילד מעצב את הסיפור בצורה החדה ביותר כסיפור של גבורה וניצחון. וכך, בלי תחכום ובשמחה פשוטה, אוזן גם המבוגר בנרטיב הניצחון עתיק היומין, והבלתי מעורער: "וידעתם כי אני ה'".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

כסיפור יציאה מעבדות לחירות; הן ככפייה והן כניצחון מפואר וניסי.

מנקודת מבט זו, נראה כי כבר הפסוקים הראשונים בפרשתנו, אף שנכתבו כמובן שנים רבות לפני הוויכוח עם המיתוס ההלני, מודעים לחשיבותו העליונה של אופן ההיגוד ושל עיצוב המסגרת הסיפורית. הכבדת לב פרעה נועדה "למען" שתי מטרות הקשורות זו בזו: האחת היא שימת האותות והמכות בקרב המצרים, והאחרת הנובעת ממנה, שתוביל ל"סיפור" שייסופר באוזני הבנים:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרָעָה כִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֶבְדּוֹ לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְּתִי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ. וְלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבֶן בְּנֶךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְתִּי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם, וַיִּדְעֻתָם כִּי אֲנִי ה' (שם' י:א-ב).

כלומר, אירועי המכות יבואו אל שלמותם רק כשהם יהפכו לסיפור של ניצחון לאומי ודתי, המביא גם לידיעת השם. פעולת הסיפור היא ההכרעה כי האירוע בכללו משמעו גאולה, ולא ענישה או שעבוד. שיירת המהגרים, שיצאה ממרכז הציוויליזציה של העולם העתיק אל נדודים בארץ צייה ושממה, בחרה לראות בכך חופש, שחרור, נס וניצחון.

ב. סלפסטיק, צחוק הילדים והגאולה

והנה, אירוע ההיגוד, למרות חשיבותו המכרעת, צריך לכלול דווקא מפגש של מבוגר עם ילד, ובפרט ילדים קטנים. התכלית: "למען תספור בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבֶן בְּנֶךָ" (שם:שם) מצביעה על נוכחות דווקא של ילד צעיר. סיפור ה"אותות" ומכות מצרים מתואר כסיפור המתאים במיוחד לילדים. קל להבין מדוע; המכות מציפות את התודעה באירועים גרפיים מלאי דמיון, ואפילו סוג של הומור (אכזרי מעט, יש להודות).

הגיבור הרשע שב ר' מחליק על אותה קליפת בננה, וממשיך להכביד את ליבו. כתוצאה מכך המים הפכו לדם, ארצו מוצפת בצפרדעים ירוקים, ושערתיו מתמלאות בכינים! הנה הוא נשבר, מתחרט, אך בחוסר החלטיות, המעידה על חולשתו, הוא חוזר ומרשיע. המכות שבות ונוחתות: חיות רעות פולשות לארצו, בהמותיו מתות, ברד יורד על חולות המדבר, חושך משונה משתרר ומוות; הנה הוא רץ (בפיג'מה?) להתחנן על נפשו. הכול על פי מיטב חוש ההומור המזכיר את הקולנוע האילם. במונחים קולנועיים